

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО НАВКОЛИШНЄ У
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Гончар Оксана Миколаївна

Керівник:
Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО НАВКОЛИШНЄ У МОЛОШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	7
1.1. Формування уявлень про навколишнє у дітей як психолого- педагогічна проблема.....	7
1.2. Характерника пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку.....	14
1.3. Специфіка формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	20
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО НАВКОЛИШНЄ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	30
2.1. Методика дослідження уявлень про навколишнє у молодших школярів.....	30
2.2. Результати дослідження.....	40
2.3. Педагогічні умови формування уявлень про навколишнє у дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку.....	58
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. Уявлення про навколишнє забезпечують формування цілісної картини світу у дітей. Вони формуються у процесі взаємодії дитини з соціумом, природою, навколишнім середовищем, а також у процесі навчання. Формування уявлень про навколишнє є вагомим завданням у навчально-виховній роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Проте низька пізнавальна активність та недорозвиток пізнавальних психічних процесів у дітей з інтелектуальними порушеннями є негативною основою для розвитку уявлень та формування знань про навколишній світ. Це обумовлює актуальність вивчення проблеми формування уявлень про навколишнє у дітей з інтелектуальними порушеннями.

У педагогіці різні аспекти проблеми формування уявлень про навколишнє вивчали: А. Богуш, О. Біда, І. Біла, Н. Гавриш, О. Кононко, Н. Яришева та ін. Вчені досліджували світосприйняття дітьми, формування у них уявлень про природу, просторові уявлення та ін. У корекційній педагогіці окремі аспекти визначеної проблеми, зокрема ознайомлення дітей з інтелектуальними порушеннями з природою та навколишнім, досліджувались Г. Блеч, А. Міненко, О. Мякушко, С. Трикоз, О. Хайдаровою та ін. Особливості навчання учнів цієї категорії на уроках природознавства, його педагогічні та психологічні аспекти досліджували В. Бондар, Л. Співак, В. Синьов, Є. Худенко та ін. Аналіз наукових праць вчених засвідчив актуальність та недостатнє вивчення особливостей формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з легким ступенем інтелектуальних порушень, що обумовило вибір теми дипломного дослідження «Особливості уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями».

Мета дослідження – розробити педагогічні формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз проблеми формування уявлень про навколишнє у дітей у загальній та спеціальній літературі

2. Визначити особливості пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку, що є основою для формування уявлень про навколишнє.

3. Дослідити особливості та рівень сформованості уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком.

4. Розробити педагогічні умови формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – процес формування уявлень про навколишнє у дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз та узагальнення теоретичних основ проблеми формування уявлень про навколишнє в учнів інтелектуальними порушеннями на основі вивчення загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури;

- *емпіричні*: констатувальний експеримент, бесіди з учнями, практичні завдання з метою оцінки уявлень про навколишнє, спостереження, опитування педагогів, вивчення документації, навчально-методичного забезпечення;

- *статистичні*: якісний та кількісний аналіз отриманих даних дослідження, узагальнення та систематизація.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що:

подальшого розвитку набуло вивчення особливостей формування уявлень та понять у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями;

досліджено особливості та рівень сформованості уявлень про навколишнє з інтелектуальними порушеннями;

розроблено та обґрунтовано педагогічні умови формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Теоретичне значення роботи. Теоретичні та емпіричні результати дослідження особливостей формування уявлень про навколишнє у молодших

школярів з інтелектуальними порушеннями є частиною вивчення особливостей організації освітнього процесу з дітьми цієї категорії. Розглянуті питання у дипломній роботі магістра спрямовані на удосконалення процесу формування уявлень та понять природознавчого змісту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у дослідженні особливостей та рівня сформованості уявлень про навколишнє у дітей з інтелектуальними порушеннями, а також у розробці педагогічних умов формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Основні результати дослідження можуть використовуватись педагогами закладів загальної середньої освіти зі спеціальною та інклюзивною формами навчання під час формування уявлень учнів про навколишній світ на уроках та у позакласній діяльності, а також здобувачами вищої освіти при вивченні корекційної психопедагогіки, педагогіки інклюзивної освіти, психології дітей з інтелектуальними порушеннями. Корисними матеріали дипломного дослідження будуть також для здобувачів вищої освіти у процесі проходження психолого-педагогічної та виробничої педагогічної практики на посаді асистента вчителя та вчителя-дефектолога у спеціальних та інклюзивних закладах загальної середньої освіти.

Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру, Кам'янець-Подільського закладу загальної середньої освіти № 3 Хмельницької області. Дослідженням було охоплено 21 учень 2-3 класів з інтелектуальними порушеннями та 22 учні 2-го класу з нормо типовим розвитком, а також 10 вчителів-дефектологів.

Апробація результатів дипломного дослідження відбувала на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2022 навчальному році, а також на II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» (09 листопада 2022 року, м. Кам'янець-Подільський). Результати дипломного

дослідження представлені у публікації у збірнику наукових праць студентів та магістрантів.

Дипломна робота магістра складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (51 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи магістра 77 сторінка, з них – 71 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне та емпіричне дослідження проблеми формування уявлень про навколишнє дозволило зробити наступні висновки:

Уявлення дітей про навколишній світ нерозривно пов'язані з їх пізнавальними процесами. Вони є базою для розвитку у дитини всієї пізнавальної сфери та впливають на формування інтересу до оволодіння знаннями, навчальну мотивацію, потребу у вивченні різних властивостей предметів, особливостей та змін природних явищ. Уявлення про навколишнє сприяють формуванню свідомого позитивного ставлення до природи; системності поглядів про природний світ.

Особливості психічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями ускладнюють процес формування у них уявлень про навколишнє, які характеризуються неточністю та фрагментарністю. Проте ефективність формування уявлень та понять про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями визначається не лише особливостями психічного розвитку дітей, а й правильним вибором методів та прийомів навчання.

Робота по формуванню уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями має бути спрямована на формування когнітивних схем знань, що розкривають будову світу і структурують його в поняттях. Це свідчить про необхідність застосування шляху формування перцептивних і когнітивних схем і відповідної розробки корекційно-розвиткових стратегій, методик та технологій навчання. У процесі формування уявлень про навколишній світ слід створити відповідні умови, які б сприяли ефективному засвоєнню учнів з інтелектуальними порушеннями відомостей та понять про різні явища та об'єкти оточуючого середовища.

Метою констатувального етапу дослідження є визначення рівня сформованості уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Для дослідження була розроблена методика, яка містила: комплекс тематичних блоків з різними завданнями та запитаннями

(бесіда) для учнів, опитування педагогів, вивчення навчально-методичного забезпечення. Основні завдання дослідження передбачали визначення знань та уявлень за такими тематичними напрямками: «Оточуючий світ», «Нежива природа», «Природні об'єкти та явища», «Рослини», «Звірі свійські і дикі», «Птахи».

Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру, Кам'янець-Подільського закладу загальної середньої освіти № 3 Хмельницької області. Дослідженням було охоплено 21 учень 2-3 класів з інтелектуальними порушеннями та 22 учні 2-го класу з нормо типовим розвитком, 10 вчителів-дефектологів.

Результати таблиці свідчать, що у молодших школярів переважає низький (52,38) та середній рівень (47,62%) розвитку уявлень про навколишнє, тоді як у школярів з типовим розвитком переважає високий (59,1%) та середній (35,3%) рівні. Порівняння результатів дослідження дозволили визначити характерні особливості уявлення про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями: діти використовують для формування основ уявлень несуттєві ознаки предмета, об'єкта; уявлення дітей часто схематичні та спотворені, через недостатність встановлення зв'язків між елементами об'єкта, предмета, явища; наявні труднощі опису предметів та явищ через збіднений словник; труднощі визначення форми, розмірів, кольору предметів, об'єктів навколишньої дійсності; відтворення учнів по пам'яті характеризується нечіткістю, не співвіднесенням між словом і образом; наявні помилки у визначенні суттєвих ознак предметів при здійсненні логічних мисленневих операцій; труднощі впізнавання знайомих предметів через недостатність взаємодії з неживою природою, недостатність осмислення сприймання; труднощі застосування інформації про навколишній світ, перенесення у нові умови та ін.

Дослідження особливостей формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засвідчило їх низький рівень у цієї категорії, що обумовлено особливостями психофізичного розвитку

дітей. Аналіз практики роботи у цьому напрямі показав, що вона реалізується достатньо ефективно, проте окремі моменти потребують більшої уваги.

З цією метою нами було розроблено та обґрунтовано педагогічні умов формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, зокрема: урахування психофізичних особливостей, рівня пізнавальних можливостей і попереднього досвіду кожної дитини; використання демонстраційного матеріалу (наочного, натурального) в процесі конкретизації уявлень дітей; дотримання поетапності процесу формування уявлень; реалізація внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, взаємозв'язку уроку та позакласної діяльності; урізноманітнення форм і методів формування уявлень про навколишнє; залучення батьків до формування уявлень про навколишнє у дітей.

Розроблені педагогічні умови спрямовані на підвищення рівня сформованості та якості формування уявлень про навколишнє у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, реалізація яких буде наступним етапом нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабан Я.Р., Іваній В.С., Мороз І.О. Тенденції становлення уявлень про формування фізичної картини світу в учнів загальноосвітніх шкіл. *Фізико-математична освіта*. 2018. Вип. 3(17). С. 26-30.
2. Биковська О.В. Особливості пізнавальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями. 2020. URL : https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2020/03/15_%D0%91%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81_%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_88_..2020.pdf.
3. Блеч Г.О. Упровадження змісту корекційно-спрямованого навчання «Ознайомлення з навколишнім» в спеціальні дошкільні навчальні заклади для розумово відсталих дітей. *Освіта осіб з особливими освітніми потребами: шляхи розбудови*. 2012. № 3(1). С. 5-9.
4. Варій М.Й. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
5. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
6. Гафинець А.І., Гладуш В.А. Розвиток пізнавальної діяльності у дітей з інтелектуальними порушеннями. *Електронне науково-практичне видання «Науковий Вісник УМО»*. 2021. Вип. 1. URL : HTTP://UMO.EDU.UA/IMAGES/CONTENT/INSTITUTES/IMP/VYDANNYA/VISNYK_UMOVYPUSKI/1_2021/%D0%93%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D1%86_%D0%90.I.PDF
7. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Світоглядні функції загальної середньої освіти. *Педагогіка і психологія*. 1994. С. 40-46.
8. Грошовенко О.П. Світоглядно-екологічний підхід до змісту природничої освіти в школі і ступеня. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 2 (88). С. 96-100.

9. Дмитрієва І.В., Одинченко Л.К. Підвищення ефективності організації освітнього процесу в спеціальній школі. *Modern scientific researches: International periodic scientific journal*. 2019. №10. Part 2 С.41-45.
10. Єременко І.Г. Досвід вивчення моральних уявлень в учнів допоміжної школи. *Наукові записки НДІП УРСР*. Київ : Рад. школа, 1961. Т. XXIII. С. 95-124.
11. Коновальчук І.І. Умови соціалізації дітей дошкільного віку в сім'ї. *Проблеми освіти: наук -метод. зб.* Київ, 2015. Вип. 85. С. 106 -111.
12. Максимова О.О. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с.
13. Малюхова Н.І. Особливості уявлень про неживу природу у слабозорих учнів із інтелектуальною недостатністю: дис...канд. пед. наук. Київ, 1999. 268 с.
14. Маляр О.І. Формування екологічної культури у дітей початкових класів як фактор сталого розвитку. URL : <https://cutt.ly/qNB7mFe>
15. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
16. Миронова С.П., Докучина Т.О. Самостійна робота студентів з підготовки до підсумкової атестації за спеціальністю 016 Спеціальна освіта : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. 132 с.
17. Мякушко О.І. Комплекс діагностичних і навчальних завдань з природознавства: Методичні рекомендації для педагогів початкової ланки загальноосвітніх спеціальних шкіл для дітей з важкими розладами мови та масових шкіл. Київ, 2003. 112с.
18. Навчальні програми для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей «Я у світі» / укладачі С. Трикоз, Г.Блеч. Київ. 2014. 22 с. URL : <https://cutt.ly/XNBKDQB>

19. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv: TOB «Vydavnychij dim «Plejady», 2017. 206 s.
20. Olefirenko L.A. Spetsyfika piznaval'nogo interesu rozumovo vidstalikh uchniv 2 – 3 klasu. *Korekciynna ta inklyuzivna osvita очима молодих науковців* : зб. наук. праць. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. Вип. 6. С. 161-165.
21. Основ природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. / упоряд.: Т.М. Дорошенко, В.В. Мацько. Кременчук : ПП «Бігарт», 2019. 46с.
22. Padalka R.G. Osoblivosti strukturi ekolohichnoї svidomosti molodshogo shkoljara. *Гуманітарний корпус* : збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Вип. 12. С. 88-91.
23. Palamarчук O.O., Bida O.A. Metodika navchannja osvithnoї galuzi «Suspiľstvovnavstvo». Черкаси, 2015, 57 с.
24. Pomitkina L.V., Podkopaєva Ju.V. Vияvlennja sotsialnih faktoriv vplivu na formuvannja uяvlenj pro duhovnij ideal molodshih shkoljriv u rodinnoму kolі. *Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія: «Психологічні науки: проблеми і здобутки»*. Київ : КиМу, 2015. Вип. 11. С.123-132.
25. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» від 21 лютого 2018 р. № 87. URL : <file:///C:/Users/user/Downloads/d473286-20201006.htm>
26. Psixologo-pedagogičnij suprovід navchannja дітей z інтелектуальними порушеннями: навч.-методич. посіб. / O.B. Čebotar'ova, G.O. Bлeч, I.B. Gladčenko, S.V. Trikoz, I.B. Suхіna, N.A. Jarvola / za nauk. red. O.B. Čebotar'ovoї. Київ : ІСПШ імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2018. 123 с.

27. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, 2008. С. 334.
28. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
29. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав. 2011. 384 с.
30. Сак Т., Бєскова Н. До вивчення природознавства у класах інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку). *Дефектологія*. 1999. №1. С.28-31.
31. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Київ, 2007. Ч.1. 240 с.
32. Синьов В.М., Матвєєв М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталості дитини : підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.
33. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / за ред. А.І. Кузьмінського Черкаси : Видавництво ЧДУ ім. Б. Хмельницького. 2002. 112 с.
34. Спеціальна методика курсу «Я і Україна»: навч. посіб. / уклад. Н.П. Голуб. Умань : ВІЗАВІ, 2015. 115 с.
35. Спеціальна психологія. Тексти : навчальний посібник / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. Ч. I. 158 с.
36. Співак Л.А. Корекційна роль природознавства в навчанні та вихованні дітей з обмеженими розумовими можливостями. *Дефектологія*. 1999. №1. С.53-55.
37. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології / за заг. ред. Н.М. Стадненко. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2002. 200 с.

38. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси олігофренопсихології / за заг. ред. Н.М. Стадненко. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200 с.

39. Тат'янчикова І.В. Соціалізація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку : монографія. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2014. 381с.

40. Трикоз С.В. Державний стандарт спеціальної освіти розумово відсталих дітей (початкова школа): Людина і світ. Київ, 2004. С. 276-270.

41. Трикоз С.В. Формування природничих понять в учнів з порушеннями розумового розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2015. Вип. 8. С. 150-159. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2015_8_21.

42. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук Київ : Абрис, 2002. 742 с.

43. Фруктова Я.С. До проблеми формування в учнів початкової школи наукової картини світу. *Вісник педагогіки і психології*. URL : <https://cutt.ly/2NB5tbP>

44. Хайдарова О.С. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі. *Monografia pokonferencyjna: Science, research, development. Pedagogy: Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej*. 30.01.2018 Berlin, 2018. С.49-51.

45. Хайдарова О. Особливості формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2017. № 13. Т. 1. С. 246-255.

46. Хайдарова О.С. Формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями : дис. ... канд.. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 285 с.

47. Хохліна О.П. Визначення показників ефективності освітнього процесу в допоміжній школі. *Дефектологія*. 2003. №3. С.5-9.

48. Цируль О.А. Методи формування природничо-наукових понять. *Рідна школа*. 2001. №5. С.57-59.

49. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 3. С. 36-56.

50. Якименко С.І. Світосприйняття як складник багаторівневої структури світогляду особистості. *Педагогічні науки*. 2020. № 90. С. 48–52. URL : <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-90-8>.

51. Яковенко Г.Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін: навч.-методич. посіб. Харків: ХНАДУ, 2017. 164 с.